

Артем ГОЛУБОВ,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри права гуманітарно-правового факультету
Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», Харків, Україна
e-mail: a.holubov@khai.edu,
ORCID: 0000-0001-8608-4206

DOI: <https://doi.org/10.32620/pls.2024.5.04>

СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Анотація: Досліджено ознаки та зміст поняття «безпечне освітнє середовище». Звернута увага, що формування та забезпечення функціонування безпечного освітнього середовища є обов'язком органів управління освітою та закладів освіти, інших суб'єктів освітньої діяльності. Як результат створення безпечного освітнього середовища виступає не тільки формування умов для належного здійснення освітнього процесу та надання освітніх послуг зацікавленим особам, а також створюються передумови для забезпечення прав та свобод учасників освітнього процесу та надання якісних освітніх послуг.

Ключові слова: освіта, освітній процес, безпечне освітнє середовище, гарантії прав учасників освітнього процесу, якість освітніх послуг.

Постановка проблеми. У контексті сучасних викликів, які постали перед багатьма країнами світу, таких як глобалізація, цифровізація, пандемії, а також сьогодишніх загроз національній безпеці та територіальній цілісності, які постали власне перед нашою країною, створення безпечного освітнього середовища є невід'ємною умовою для забезпечення належного функціонування освітньої системи України та засобом гарантування прав і свобод усіх учасників освітнього процесу. Так, за інформацією Міністерства освіти і науки України, станом на 18 серпня 2022 року від бомбардувань та обстрілів пошкоджень зазнали 2300 закладів освіти, з них 286 зруйновані повністю [1]. Отже, питання створення безпечного освітнього середовища як ніколи актуальним для нашої країни.

Метою дослідження є обґрунтування системи заходів щодо створення безпечного освітнього середовища з огляду на пріоритетність забезпечення завдяки цьому прав та свобод учасників освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Освітнє середовище, як зазначають науковці, є частиною життєвого, соціального середовища людини, яка виявляється у сукупності всіх освітніх факторів, що безпосередньо або опосередковано впливають на особистість у процесах навчання, виховання та розвитку; є певним виховним простором, в якому здійснюється розвиток особистості [2; 3]. Відповідно слід вести мову про те, що і як будь яке середовище, в якому перебуває людина, їй мають

бути забезпечені всі можливості для гідного, вільного перебування у такому середовищі. При цьому зазначимо, що окрім галузевого статусу в сфері освіти особа володіє і загальним або конституційним статусом людини, то відповідно учасники освітнього процесу є носіями усього комплексу прав людини. І в межах освітнього середовища такі права мають бути їм забезпечені та гарантована їх належна реалізація, звісно з урахуванням освітніх потреб конкретної особи.

Ключовими поняттям нашого дослідження є термін «освітнє середовище». Зокрема погодимось з О.Б. Петренко, що під терміном «освітнє середовище» можна розуміти природне або штучно створене оточення учасників освітнього процесу в просторі освіти, що включає зміст і засоби освіти, спрямовані на забезпечення продуктивної творчої діяльності особистості, її освітній розвиток, педагогічні умови, ситуації, систему взаємин між людьми, які поєднані спільною педагогічною та навчальною діяльністю [4, с. 10]. Відповідно до наведеного розуміння можна зазначити, що таке середовище насамперед створено для людини і заради людини, а також передбачає її комунікацію з іншими учасниками освітнього процесу та здійснення певної діяльності в середні цього середовища. Тому відмічаємо орієнтованість середовища на людину – учасника освітнього процесу та створення умов для забезпечення його прав, задоволення її потреб.

Істотною ознакою досліджуваного нами середовища є його безпечність. Так, поняття

«безпека» у тлумачному словнику української мови розкривається як стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує [5, с. 43]. Застосувавши це значення до змісту ознак наведеного О.Б. Петренко визначення, можемо констатувати, що «безпечне освітнє середовище» – це природне або штучно створене оточення учасників освітнього процесу в просторі освіти, коли завдяки створенню у цьому середовищі певних умов, їм ніщо не загрожує.

Нормативно поняття «безпечне освітнє середовище» наведено в п. 2-1 ст. 1 Закону України «Про освіту», під ним розуміють - сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпечності та якості харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (зокрема шляхом булінгу (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території та в приміщеннях закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин [6].

Як можна зрозуміти з аналізу цього поняття, у Законі України «Про освіту» розкривається через посилання на сукупність відповідних умов, які унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу відповідної шкоди. Тому можна зауважити, що безпечне освітнє середовище характеризується умовами, які забезпечують фізичну, майнову, психологічну (моральну) та соціальну безпеку кожного учасника освітнього процесу

Відповідно з аналізу позицій науковців та нормативного визначення до ознак поняття «безпечне освітнє середовище» можна віднести:

- відсутність загроз фізичному здоров'ю (наприклад, відсутність фізичного насильства, аварійний стан приміщень, відсутність протипожежних заходів завдяки дотриманню вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил);
- підтримка психологічного комфорту (відсутність психологічного насильства, приниження честі, гідності, ділової репутації, булінгу, дискримінації, тиску);
- сприятливі соціальні умови, які сприяють розвитку комунікації, довіри та співпраці (наприклад, завдяки захисту персональних даних, безпечності та якості харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування).

Таким чином, безпечне освітнє середовище є основою для ефективного навчання та виховання, що відповідає сучасним стандартам та цінностям демократичного суспільства, а також забезпечує умови для належним чином здійснюваного освітнього процесу та розвитку особистості шляхом формування та застосування її компетентностей. І як зауважують науковці, це

охоплює фактори, такі як відсутність загроз, створення емоційно підтримуючого клімату та сприяння соціалізації, щоб забезпечити ефективне навчання учнів та їх розвиток [3]. З такою думкою варто погодитися.

Враховуючи важливе значення безпечного освітнього середовища як для учасників освітнього процесу, так і в цілому для суспільства та держави, його створення має бути об'єктом щільної уваги та особливим предметом піклування з боку уповноважених та зацікавлених осіб. В цьому контексті підтримаємо позицією, що проблема створення безпечного освітнього середовища є багатовекторною, тому до її вирішення слід долучати фахівців різних галузей, зокрема, представників Національної поліції, МВС, МОН, ДСНС, Мінінфраструктури, міські, обласні державні організації тощо [7, с. 12]. Це передбачає постановку питання про відповідальність за створення такого освітнього середовища уповноважених за це суб'єктів. Варто зазначити, що виходячи з наведеної вище точки зору та аналізу положень Закону України «Про освіту» формування та підтримка безпечного освітнього середовища є обов'язком органів управління освітою, закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності.

У цьому контексті важливими аспектами його формування та підтримки слід вважати заходи організаційного та практичного характеру.

Так, до заходів організаційного характеру щодо формування та підтримки в закладі освіти безпечного освітнього середовища цілком можна віднести:

- 1) розробку та впровадження нормативних документів, які регулюють питання безпеки в освітніх установах (зокрема, законодавство має передбачати чіткі стандарти фізичної безпеки приміщень, правила поведінки учасників процесу та механізми реагування на інциденти);
- 2) організація системи моніторингу та контролю, що дозволяє виявляти та усувати ризики, пов'язані з небезпекою для учасників освітнього процесу (це може мати місце у формі державного (відомчого та позавідомчого) контролю та громадського контролю);
- 3) навчання педагогічних та науково-педагогічних працівників і вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, аспіранти (ад'юнкти), інших осіб, які здобувають освіту за будь-яким видом та формою здобуття освіти, з питань безпеки;
- 4) підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників з питань забезпечення та реалізації умов щодо підтримання в закладі освіти безпечного освітнього середовища;
- 5) розробки та впровадження системи інформування здобувачі освіти про їхні права та обов'язки в контексті підтримання в закладі освіти безпечного освітнього середовища, а також формування культури безпечного освітнього середовища.

Своєю чергою, до заходів практичного характеру щодо формування та підтримки в закладі освіти безпечного освітнього середовища цілком можна віднести:

1. Заходи фізичної безпеки: регулярна

перевірка будівель і приміщень на відповідність технічним вимогам; забезпечення доступу до медичної допомоги.

2. Заходи психологічної підтримки: впровадження програм із запобігання булінгу, консультації психологів для учнів і працівників.

3. Заходи цифрової безпеки: навчання учасників процесу основам кібергігієни та захисту даних.

4. Заходи з підтримки інклюзивності: забезпечення доступності освіти для осіб з особливими освітніми потребами.

Як вбачається такий системний підхід має стати запорукою формування, створення та підтримання у закладах освіти безпечного освітнього середовища як стабільного стану їх функціонування.

Виходячи з наведеного вище, досліджуючи питання освітнього середовища, варто акцентувати на тому, що воно відіграє ключову роль у забезпеченні якості освіти, формуванні особистості, створенні передумов соціальної безпеки та розвитку демократичного суспільства. Тому погодимось з думкою О.Б. Петренка, що розуміння сутності поняття «освітнє середовище» дає змогу по-новому поглянути на можливості здійснення особистісно орієнтованого підходу в освіті й уможливіє створення ефективних умов для формування гуманістичної моделі освітнього середовища [4, с. 12].

Так, можемо зазначити, що безпечне освітнє середовище створює передумови для:

- належного здійснення освітнього процесу – здобувачі освіти, а також педагогічні та науково-педагогічних працівників можуть зосередитися на навчанні, своєму розвитку, не відволікаючись на проблеми, пов'язані з їх безпекою;

- підвищення якості освітніх послуг – у безпечному середовищі реалізація освітніх програм стає ефективнішою, оскільки забезпечуються комфортні умови для роботи та навчання усім учасникам освітнього процесу;

- гарантії прав і свобод учасників процесу – кожна особа в освітньому середовищі отримує рівні можливості для самореалізації, захищеність від будь-яких форм насильства та дискримінації.

З цього приводу у фаховій літературі зазначається, що безпечна і дружня до дитини школа це школа яка: забезпечена хорошими санітарними умовами; надає рівні можливості для всіх; забезпечує якісну освіту; захищає і піклується — враховує інтереси учнів, оберігає їх від ризикованої поведінки; залучає учнів, сім'ї та місцеві громади; є освітнім центром громади [8, с. 8]. З такою думкою варто погодитися.

Висновки. Створення безпечного освітнього середовища є важливою умовою не лише для ефективного навчання, а й для захисту прав і свобод учасників освітнього процесу. Створення безпечного освітнього середовища потребує комплексного підходу, що включає участь усіх зацікавлених сторін, від державних органів до громадських організацій. Безпечне освітнє середовище як певний результат виступає не тільки фактором формування умов для належного здійснення освітнього процесу та надання освітніх

послуг зацікавленим особам, а також створюються передумови для забезпечення прав та свобод учасників освітнього процесу та надання якісних освітніх послуг. Відповідно саме такий підхід до створення безпечного освітнього середовища сприяє формуванню гармонійної, розвиненої особистості, яка є основою існування громадянського суспільства та демократичної держави.

Бібліографічні посилання

1. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки : Головна / Пресцентр /. Державна служба якості освіти. URL : <https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/> (дата звернення: 15.11.2024).

2. Замазій Ю. Формування психологічно безпечного освітнього середовища в закладі освіти: аспекти діяльності психологічної служби. Режим доступу: https://znayshov.coфm/FR/24654/Djerelo_1_2023-122-126.pdf.

3. Бутузова, Л. П., Ледньова, О. О. (2024) Безпечне освітнє середовище у контексті задоволення потреб учня. The 9th International scientific and practical conference "Theoretical and practical aspects of the development of science and education" (March 05 – 08, 2024). pp. 240-248.

4. Петренко О.Б. Дефініція і сутнісне наповнення поняття «освітнє середовище» в контексті сучасної освітньої парадигми. Інноватика у вихованні 2 (7), 2018. С. 6-16.

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

6. Про освіту : Закону України. Верховна Рада України; Закон від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 15.11.2024).

7. Собченко Т., Кін О., Ворожбіт-Горбатюк В. Створення безпечного освітнього середовища у закладах освіти в умовах воєнного стану. Новий Колегіум. 2023. № 3. С. 39-42.

8. Безпечна і дружня до дитини школа в контексті реформи «НУШ» / В. Пономаренко, Т. Воронцова, О. Сакович та ін. К. : Алатон, 2020. 64 с.

A. Holubov

Creation of a safe educational environment as a condition for protecting the rights and freedoms of participants in the educational process.

Abstract: The characteristics and content of the concept of "safe educational environment" are studied. It is noted that the formation and ensuring the functioning of a safe educational environment is the responsibility of education management bodies and educational institutions, other subjects of educational activity. The result of the creation of a safe educational environment is not only the formation of conditions for the proper implementation of the educational process and the provision of educational services to interested persons, but also the creation of prerequisites for ensuring the rights and freedoms of participants in the

educational process and the provision of quality educational services.

Keywords: education, educational process, safe educational environment, guarantees of the rights of participants in the educational process, quality of educational services.

Зразок для цитування:

Голубов А. Створення безпечного освітнього середовища як умова забезпечення прав та свобод учасників освітнього процесу. Пропілії права та безпеки: наук. журнал. Національний аеро-космічний університет ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», 2024. № 5. С. 27-30. DOI: <https://doi.org/10.32620/pls.2024.5.04>.